

УДК 338.34.009.12

DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-15

Кавецький В. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства та виробничого менеджменту, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, Україна

ORCID: 0000-0001-8752-0807

e-mail: kavetskyi@vntu.edu.ua

Ключові чинники безпеки підприємства у світлі стейкхолдерської теорії

Анотація. В наведеній роботі розглянуто основні компоненти безпеки промислового підприємства та людський капітал як комплексний компонент безпеки функціонування промислового підприємства, який здійснює вплив на потенційні і реальні загрози та є основою забезпечення максимальної стабільності його функціонування. В результаті дослідження визначено, що найскладнішою ланкою в системі безпеки є людина і саме людський фактор може здійснити критичний вплив на успішність діяльності і саме існування підприємства. Відмічено, що економічна безпека є найбільш інформативним компонентом, який відображає наслідки всіх процесів, що відбуваються у функціонуючого підприємства. Також визначено, що частина внутрішніх стейкхолдерів підприємства займають провідне місце в системі ресурсів розвитку кожної конкретної організації і тому є головним джерелом, що породжує фактор невизначеності. Акцентовано на доцільності введення людського капіталу як компоненту безпеки функціонування підприємства.

Ключові слова: безпека підприємства; економічна безпека; внутрішні загрози; зовнішні загрози; людський капітал; внутрішні стейкхолдери.

Kavetskiy Vyacheslav, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Economics of Enterprise and Production Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine

Key Safety Factors of an Enterprise in the Prism of Stakeholder Theory

Abstract. Introduction. Security is one of the main conditions of the enterprise. In today's market economy, the company operates in difficult, unstable and uncertain conditions. The characteristics of the company's ability to self-support and active development come to the fore, taking into account staff behavior, management relationships, stakeholder involvement in the discussion and decision-making process to identify risks, threats and minimize them.

Purpose. The aim of the study is to analyze the essence of the concept of "security" and the composition of its structural components, as well as the feasibility of introducing human capital as a component of enterprise security and internal stakeholders of the enterprise.

Results. It is presented that security threat means changes in the internal and external environment of the entity, which lead to negative changes in the security entity. The most common classification of security threats is their division into internal and external. It is noted that the classification of safety should be carried out by areas of enterprise management, which are often reflected in the organizational structure of management: environmental, social, legal, law enforcement, information, economic. It is noted that economic security is the most informative component, which reflects the consequences of all processes occurring during the operation of the enterprise. The study found that the most complex part of the security system is the person and the human factor can have a critical impact on business success.

Conclusions. It has been studied that human capital is associated with employees and managers of the enterprise, which are the main source and generator of knowledge, part of the internal stakeholders of the enterprise. This capital at the same time requires appropriate investments in its development (investment) and contributes to the goals of the enterprise, forming added value. Our further research is relevant to assessing the level of impact of stakeholders in terms of investment in human capital. It is determined that part of the internal stakeholders of the enterprise (as human capital) occupies a leading place in the development resources of each organization and is therefore the main source of uncertainty, and the risks associated with some internal stakeholders can be identified as complex.

Keywords: enterprise security; economic security; internal threats; external threats; human capital; internal stakeholders.

JEL Classification: J 24; J 28; J 41.

Постановка проблеми. Однією з базових умов функціонування підприємства є безпека. В сучасних умовах ринкового господарювання підприємство діє в складному, мінливому та невизначеному середовищі. Тенденції розвитку світових економічних систем забезпечують перехід від екстенсивних шляхів розвитку економіки до нових процесів, які орієнтовані

на інтенсифікацію та застосування знань і використання взаємодії зацікавлених сторін як основи управління підприємством. На перший план виводяться характеристики стосовно можливості підприємства до самовиживання та активного розвитку, враховуючи поведінку персоналу, взаємовідносини керівників, залучення зацікавлених

¹Стаття надійшла до редакції: 17.12.2021

Received: 17 December 2021

сторін до процесу обговорення і прийняття рішень з метою визначення ризиків, загроз та їх мінімізації.

Стабільне функціонування та зростання економічного потенціалу підприємства в складних та мінливих умовах багато в чому залежить від можливості протидіяти загрозам. Відсутність стабільності вимагає від суспільства та господарюючих суб'єктів постійного пошуку не тільки шляхів адаптації до умов, що постійно змінюються, але і впровадження активних дій із забезпечення безпеки функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток системи функціонування підприємства безпосередньо пов'язаний з безпекою підприємства і характеризується наявністю великої кількості факторів, які впливають на дієздатність підприємства. Дослідженням складу цих факторів та їхнього впливу на стан безпеки функціонування господарюючих суб'єктів займається велика кількість фахівців різного спрямування. Теоретичні аспекти безпеки функціонування підприємства та методики її оцінювання розглянуто в наукових працях як закордонних, так і вітчизняних науковців, зокрема Л. Абалкіна, Г. Андрощука, В. Пономарьова, Б. Андрушківа, І. Бланка, М. Бендикова, П. Крайнева, О. Вакульчик, В. Гапоненка, С. Ілляшенка, А. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мунтіяна, Є. Олейнікова, І. Плотнікової, В. Геєця, С. Покропивного, Г. Семенова, С. Глуценка та інших. Аспектам теорії зацікавлених сторін в управлінні діяльністю підприємства та в системі оцінки ефективності функціонування підприємства присвячені праці Е. Фрімана, Р. Аскофа, Т. Доналдсона, Л. Престона, А. Аммарі, Н. Краснокутської, Л. Гаценко, В. Гросул та інших. Однак, незважаючи на чисельність публікацій в даному напрямку, залишається багато не вирішених проблем, які пов'язані з визначенням поняття «безпека» та складом структурних компонентів, що визначають стан безпеки функціонування підприємства і впливом на дані компоненти стейкхолдерів підприємства.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є аналіз сутності поняття «безпека» та складу її структурних компонентів, а також доцільності введення людського капіталу як компоненту безпеки функціонування підприємства та елементу внутрішніх стейкхолдерів підприємства, які є малодослідженими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство постійно стикається з певними ризиками функціонування, як внутрішніми так і зовнішніми, що становлять суттєві загрози його діяльності. Сучасні економічні системи забезпечують відхід від екстенсивних шляхів розвитку і активно впроваджують нові процеси, що орієнтовані на використання знань, здібностей працівників як основу управління підприємством.

Стабільна діяльність та потенційне зростання економічних характеристик підприємства за таких умов, багато в чому залежить від можливості протидіяти загрозам, тобто від можливості

підприємства зберігати властивості рівноваги та стійкості під час своєї діяльності.

Перш за все наведемо визначення поняття «загроза». Під загрозою безпеці розуміють зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі суб'єкта, які призводять до негативних змін предмета безпеки. Тут в якості предмета загроз виступають складові частини господарської системи підприємства, параметри яких можуть вийти за рамки допустимих значень [1]. Найпоширенішою класифікацією загроз безпеці є їх поділ на внутрішні і зовнішні.

Зовнішні загрози не залежать від виробничої діяльності підприємства, вони виникають за межами організації. Як правило, вони включають в себе зміни навколишнього середовища, які можуть завдати шкоди підприємству. Серед зовнішніх загроз безпеці підприємства виділяють такі: кардинальна зміна політичної ситуації; макроекономічні кризи; зміна законодавства, яке впливає на умови господарської діяльності; дії кримінальних структур; недобросовісна конкуренція; несанкціонований доступ до інформації, що становить комерційну таємницю; природні катаклізми та інші надзвичайні ситуації; інші загрози.

Внутрішні загрози безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства і кваліфікацією його персоналу. Вони обумовлені процесами, які виникають під час виробництва і реалізації продукції, і відповідно, впливають на результати ведення господарської діяльності. До внутрішніх загроз і чинників, що дестабілізують діяльність організації, відносяться дії і бездіяльності співробітників підприємства (в тому числі навмисні), які суперечать інтересам комерційної діяльності, наслідком чого може бути нанесення збитків підприємству; втрата інформаційних ресурсів; підрич ділового іміджу; виникнення проблем у взаєминах з потенційними і реальними партнерами.

Під безпекою системи функціонування підприємства будемо розуміти захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємницької структури, екологічного стану, інформації, працівників, капіталу і прибутку, яка забезпечується системою заходів спеціального правового, економічного, екологічного, інформаційного і соціального характеру.

Класифікацію видів безпеки, на нашу думку, доцільно провести за сферами управління підприємством, які найчастіше знаходять відображення в організаційній структурі управління: екологічна, соціальна, правова, силова, інформаційна, економічна. Всі наведені компоненти формують єдину систему, яка функціонує задля виконання головного завдання функціонування підприємства – забезпечення економічних і соціальних інтересів власника майна підприємства й інтересів кожного найманого працівника на основі задоволення потреб споживачів та суспільства у певній продукції.

Взаємозв'язки компонентів безпеки підприємства та її склад наведено на рис.1.

Перераховані компоненти, на нашу думку, розміщуються на одному ієрархічному рівні і взаємодіють один з одним. Однак, не існує такого соціального, екологічного, інформаційного чи іншого показника або параметра, який в кінцевому підсумку не був би пов'язаний з економікою. У окремому

випадку можна вести мову лише про методологічні труднощі у встановленні цієї залежності, в її кількісному оцінюванні. Але, тим не менш, така можливість завжди існує, а її економічний аналіз необхідний. Тому з перелічених компонентів найбільш інформативним можна вважати економічну безпеку [2], яка відображає наслідки всіх процесів що відбуваються при функціонуванні підприємства.

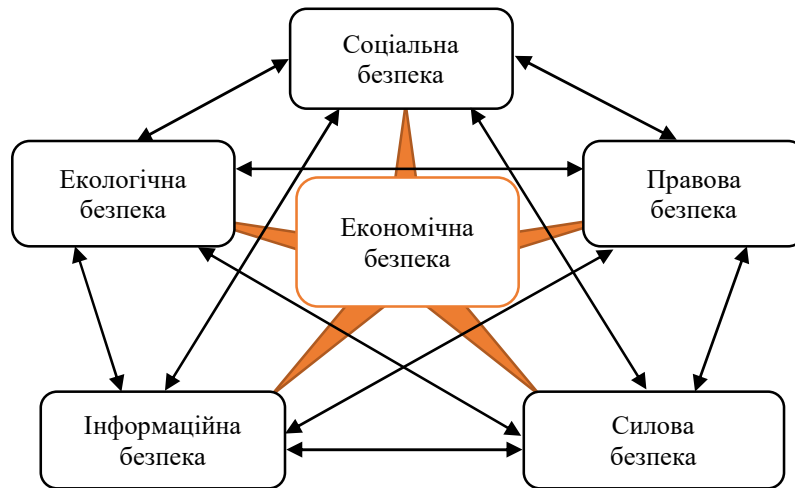

Рисунок 1 – Взаємозв'язки компонентів безпеки підприємства

Джерело: розробка автора

Визначимо функціональне навантаження основних складових системи безпеки підприємства:

- правова безпека має на увазі всебічне юридичне забезпечення діяльності підприємства, грамотну правову роботу з контрагентами і владою тощо;
- силова безпека займається режимами, фізичною охороною об'єктів і особистою охороною керівництва, протидією криміналу, взаємодією з правоохоронними та іншими державними органами;
- інформаційна безпека заснована не тільки на захисті власної інформації, в тому числі конфіденційної, а й забезпечує проведення ділової розвідки, інформаційно-аналітичної роботи з зовнішніми і внутрішніми суб'єктами тощо;
- екологічна безпека передбачає задоволення екологічних потреб у всіх виявах життєдіяльності як з позиції захищеності довкілля і людей від негативного впливу діяльності підприємства, так і захищеності підприємства від екологічних загроз [3];
- соціальна безпека розкриває зміст соціальних процесів, що протікають в трудових організаціях з позиції чотирьох складових: мобільність людини, безперервність в розвитку, залучення в управлінський процес, стабільність соціального стану [4];
- економічна безпека це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і

потребує управління з боку керівництва підприємства [5].

Як видно з даної схеми взаємодії (рис.1), компоненти наведеної системи безпеки взаємопов'язані, а при детальному аналізі складових кожного окремого компонента можна навіть зробити висновок, що всі вони взаємодіють із системою економічної безпеки підприємства.

Забезпечення економічної безпеки підприємства має на меті комплексний вплив на потенційні і реальні загрози (ризик), що є основою забезпечення максимальної стабільності його функціонування, що дозволяє йому успішно діяти в нестабільних умовах зовнішнього і внутрішнього середовища. Функціональні складові економічної безпеки підприємства - це сукупність основних напрямів його економічної безпеки, що істотно різняться один від одного за своїм змістом. Науковці аналізуючи зміст економічної безпеки підприємства виділяють такі функціональні складові економічної безпеки підприємства: ринкову; наукову; техніко-технологічну; ресурсну; виробничу; фінансову; інвестиційну; зовнішньо-економічну; інтелектуальну та людського капіталу; організаційну; інноваційну тощо.

Дослідження вчених свідчать, що найскладніша ланка в системі безпеки – це людина, і саме людський фактор може надати критичний вплив на успішність діяльності і саме існування компанії. Окремі науковці виділяють кадрову безпеку підприємства, вважаючи її найважливішою складовою економічної безпеки

підприємства [6]. Кадрова безпека підприємства – це процес запобігання негативних впливів на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому. Однак, на нашу думку, безпека інтелектуального та людського капіталу більш глибоко характеризує взаємовідносини, проблеми, ризики та перспективи співпраці працівників і підприємства в економічній сфері, формування нематеріальних активів підприємства та прибутку.

Звернемо увагу, що керівництво підприємства несе певний ризик, здійснюючи інвестиції в людський капітал [7]. Трудовий договір передбачає тимчасове використання роботодавцем здібностей працівників, отже, після закінчення терміну трудового договору працівник може перейти на роботу до іншого підприємства. В основному саме ця причина є стримуючим фактором зростання інвестицій в людський капітал. Схематично вплив людського капіталу на складові системи безпеки підприємства представлено на рис.2.

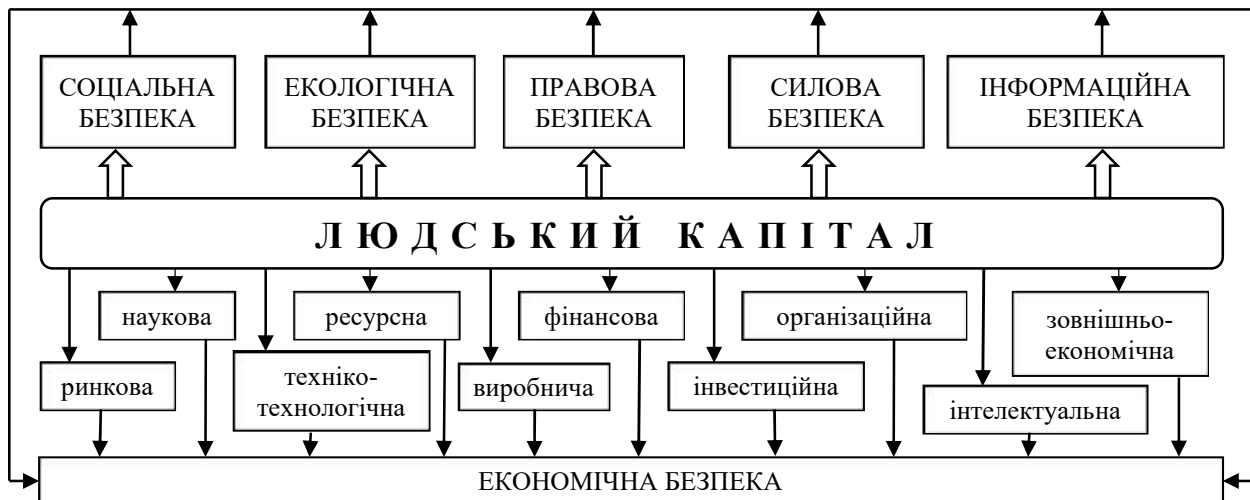

Рисунок 2 – Вплив людського капіталу на складові системи безпеки функціонування підприємства

Джерело: розробка автора

Ефективне управління людськими ресурсами займає провідну позицію в розвитку підприємства в цілому. Людина є основним елементом функціонування підприємства, значить і ризики, пов'язані з її діяльністю, повинні займати першочергову позицію для запобігання загрозам з метою забезпечення безпеки функціонування підприємства. Як свідчить світова і вітчизняна практика, навіть найкваліфікованіший персонал неефективний без організації та управління його працею і взаємовідносинами. Тому головною метою стратегічного управління людськими ресурсами є побудова ефективної роботи персоналу, забезпечивши системність і комплексність роботи з людьми [8].

Послідовне дослідження загроз, компонентів системи безпеки функціонування підприємства, ризиків, пов'язаних з людським фактором та інвестиціями в людський капітал підприємства, дозволяє по-новому поглянути на працівника підприємства та людський капітал загалом, а саме у світлі стейкхолдерської теорії (теорії зацікавлених сторін).

Основи стейкхолдерської теорії, відомої як «теорія зацікавлених сторін», почали формуватися ще в 30-х роках ХХ століття як такі, що стосувалися бізнесу.

Основою теорії є твердження про те, що цілі підприємства набагато ширші, ніж формування прибутку для її власників. Вони також включають у себе турботу про добробут значно ширшого кола агентів: акціонерів, працівників компанії, клієнтів, постачальників, державної влади, суспільства в цілому [9].

В науковій літературі [10–13] фігурують різні погляди стосовно класифікації груп стейкхолдерів. З даних досліджень приймемо точку зору Дж. Ньюбоулд і Дж. Луффмана, згідно з якою стейкхолдерами будь-якого підприємства будуть такі групи [14]:

- групи впливу, що фінансують підприємство (власники, акціонери, члени суспільства тощо);
- менеджери, які керують підприємством;
- службовці та працівники, які безпосередньо працюють на підприємстві (зокрема ті, які зацікавлені в досягненні його цілей);
- економічні партнери, які поділяються на тих, хто фінансово допомагають розвитку і тих, хто є споживачами результату виробництва.

Приймемо, відповідно до даної класифікації, що менеджери, службовці та працівники підприємства є певною частиною внутрішніх стейкхолдерів підприємства і саме вони та їх діяльність формують людський капітал підприємства (особистий,

відчужуваний та колективний). Вивчаючи цілі, владу та інтереси внутрішніх стейкхолдерів підприємства, з'являється більше інформації про неясні бажання працівників, можливості їх мотивування та активізації діяльності на благо підприємства та задля досягнення мети його діяльності. Згідно поглядів Е. Фрімена, тільки у злагодженій багатовекторній політиці управління можна знайти відповідь на загрози, які створює сучасне ринкове середовище [11].

Частина внутрішніх стейкхолдерів підприємства (як людський капітал) займають провідне місце в системі ресурсів розвитку кожної конкретної організації і тому є головним джерелом, що породжує фактор невизначеності. Поведінка людини дуже складна, щоб її можна було втиснути в звичні схеми системного аналізу, теорії прийняття рішень і представити у вигляді алгоритмів.

Вітчизняний і світовий досвід вказує, що більш ніж дві третини всіх загроз безпеці підприємства походять від власних працівників або пов'язані з ними. Процес ідентифікації зацікавлених сторін підприємства дозволить чіткіше визначити певні ризики, що походять від них, та мінімізувати можливі збитки несанкціонованими діями працівників, менеджерів тощо, отже забезпечити безпеку функціонування підприємства.

З огляду на те, що людський фактор опосередковує всі сторони взаємовідносин на підприємстві, можна визначити ризики, пов'язані з частиною внутрішніх стейкхолдерів, як комплексні.

До переліку таких ризиків можна віднести: освітні ризики, тобто нанесення підприємству прямих матеріальних збитків у зв'язку зі звільненням працівника, який здобув освіту за рахунок коштів підприємства; ризики розкрадання матеріальних ресурсів підприємства, пов'язані з низьким моральним рівнем працівників, відсутністю належного контролю та обліку використання матеріальних ресурсів, недотриманням вимог законодавства в організації, як з боку працівників, так і з боку роботодавців; ризики проникнення людей, які мають зв'язки з кримінальними структурами; ризики втрати, перекручування, розкрадання інформації працівниками в процесі її отримання, обробки, зберігання, передачі; ризики антисоціальної поведінки або формування категорії працівників, які не відповідають нормам організаційної культури, що може призвести до шкоди підприємству, яка

проявиться в погіршенні морально-психологічного клімату, конфліктах, зниженні трудової і виконавчої дисциплін.

Загалом, з позицій теорії зацікавлених сторін, згідно трактування Т. Дональдсона та Л. Престона, стейкхолдери «ідентифікуються через фактичну або потенційну шкоду та вигоду, яку вони відчують або очікують випробувати в результаті дії фірми або її бездіяльності, ... але люди та групи, які отримують користь тільки в тому випадку, коли організація в цілому несе втрати, не є стейкхолдерами, хоча вони можуть бути зацікавленими в її діях» [12] все ж у працівників може бути сформована цілеспрямована ризикована поведінка яка переважно зумовлена власним баченням ситуації; особистою вигодою; індивідуальними цінностями відмінними від цінностей організації; розривом між істинними та декларованими організаційними цінностями; низькою зацікавленістю в існуванні чи розвитку організації; внутрішньокорпоративними інтригами, міжгруповими конфліктами; нелояльністю співробітників.

Висновки. Успішність підприємства і сталість безпеки функціонування підприємства залежить від ефективності діяльності господарюючого суб'єкта, рівень розвитку якого пов'язують з поняттям людського капіталу. Людський капітал пов'язаний з працівниками та менеджерами підприємства, які є основним джерелом і генератором знань, частиною внутрішніх стейкхолдерів підприємства та одночасно вимагає відповідних вкладень у свій розвиток (інвестицій) і сприяє досягненню цілей діяльності підприємства, формуючи додану вартість. Тому актуальними є подальші наші дослідження, пов'язані з оцінюванням рівня впливу стейкхолдерів з урахуванням інвестицій в людський капітал. Безпека інтелектуального та людського капіталу більш глибоко характеризує взаємовідносини, проблеми та тенденції, ризики і перспективи співпраці працівників і підприємства в економічній сфері, формування нематеріальних активів підприємства та прибутку. Частина внутрішніх стейкхолдерів підприємства (як людський капітал) займають провідне місце в системі ресурсів розвитку кожної конкретної організації і тому є головним джерелом, що породжує фактор невизначеності, а ризики пов'язані з частиною внутрішніх стейкхолдерів, можна визначити як комплексні.

Література:

1. Кургузенкова Л. А. Економічна безпека підприємства: сутність та чинники формування її відповідного рівня. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 2. С. 29–33.
2. Зайченко К. С., Діма Н. І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль. *Ефективна економіка*. 2021. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8900> (дата звернення: 12.12.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.5.90.
3. Черчик Л. М. Концептуальні основи формування системи соціо-еколого-економічної безпеки. *Економічний форум*. 2016. № 2. С. 167-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_2_27 (дата звернення: 11.11.2021).
4. Кальницька М. А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальна та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 566–571.
5. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Ефективна*

- економіка. 2015. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_34 (дата звернення: 10.12.2021).
6. Васильчак С. В. Кадрова безпека підприємства – основа економічного розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.12. С. 122-128.
 7. Кавецький В. В. Людський та інтелектуальний капітал як компоненти економічної безпеки підприємства. *Теорія та практика сучасного підприємства в контексті парадигми економічної безпеки* : матеріали VI регіон. наук.-практ. конф. Вінниця : ВНТУ, 2010. С. 342-347.
 8. Волкова С. А., Демина А. И. Стратегия управления человеческим капиталом в системе обеспечения экономической безопасности предприятия. *Економинфо*. 2017. № 3. С. 38-42.
 9. Гаценко Л. В. Теорія зацікавлених сторін (стейкхолдерів): історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень. *Водний транспорт*. 2016. Вип. 1. С. 156-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27 (дата звернення: 15.11.2021).
 10. Аммарі А. О. Класифікація стейкхолдерів на основі взаємних очікувань. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8. С. 150-155.
 11. Freeman E. Strategic management: a stakeholder approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 216 p.
 12. Donaldson, T. & Preston, L. (1997). The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications. *Academy of Management Review*, 1, 65–66.
 13. Preston, L. (2004). Boards and Company Performance – Research Challenges the Conventional Wisdom. *Corporate Governance: an International Review*, 11, 3, 151-153.
 14. Newbould, G. & Luffman, G. (1989). Successful Business Politics. Gower, London, 78 p.

References:

1. Kurguzenkova, L. A. (2016). Economic security of the enterprise: the essence and factors of formation of its appropriate level. *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademiji*, 2, 29–33 [in Ukrainian].
2. Zaichenko, K. S. & Dima, N. I. (2021). Economic security of the enterprise: essence and role. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8900>. DOI : 10.32702 / 2307-2105-2021.5.90 [in Ukrainian].
3. Cherchuk, L.M. (2016). Conceptual foundations of the system of socio-ecological and economic security. *Ekonomichnyy forum*, 2, 167–175. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2016_2_27 [in Ukrainian].
4. Kaljnycjka, M. A. (2017). Social security: concepts and levels of research. *Globaljna ta nacionaljni problemy ekonomiky*, 17, 566–571 [in Ukrainian].
5. Sosnovsjka, I. M. (2015). The concept and importance of economic security of production and economic activities of enterprises. *Efektivna ekonomika*, 9. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_34 [in Ukrainian].
6. Vasylychak, S. V. (2009). Personnel security of the enterprise - the basis of economic development. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, 19, 12, 122-128 [in Ukrainian].
7. Kavetskiy, V. V. (2010). Human and intellectual capital as components of economic security of the enterprise. *Materialy VI regionalnoji nauково-praktychnoji konferenciji* [Materials of the VI regional scientific-practical conference]. Vinnyca: VNTU, 342-347 [in Ukrainian].
8. Volkova, S.A. & Demina, A. I. (2017). Strategy of human capital management in the system of economic security of the enterprise. *Econominfo*, 3, 38–42 [in Rus].
9. Ghacenko, L. V. (2016). Theory of stakeholders: the history of development and problematic issues for further research. *Vodnyj transport*, 1, 156-160. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27 [in Ukrainian].
10. Ammari, A. A. (2012). Classification of stakeholders based on mutual expectations. *Aktualjni problemy ekonomiky*, 8, 150-155 [in Ukrainian].
11. Freeman E. Strategic management: a stakeholder approach. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
12. Donaldson, T. & Preston, L. (1997). The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications. *Academy of Management Review*, 1, 65–66. [in English].
13. Preston, L. (2004). Boards and Company Performance – Research Challenges the Conventional Wisdom. *Corporate Governance: an International Review*, 11, 3, 151-153 [in English].
14. Newbould, G. & Luffman, G. (1989). Successful Business Politics. London: Gower [in English].

